

terroristlagstiftning. Det bör dock nämnas, att det 1974 p.g.a. den Europeiska Säkerhets- och Samarbetskonferensen stiftades en tillfällig lag, vars avsikt var, att »förhindra brott som riktade sig emot personer, vilka åtnjuter internationellt specialskydd«. Tillämpningsområdet för denna lag var hela landet och med stöd av den var varje person skyldig att bl.a. underkasta sig kroppsvisitation. Regeringen försökte få lagen att bli permanent, men riksdagen ansåg att de säkerhetsåtgärder lagen förutsatte i alltför hög grad berörde medborgarnas grundrättigheter. Framstegsvänliga organisationer i Finland fruktade bl.a. då att man med stöd av logen skulle kränka telefonhemligheten.

Om Kriseret

Peter Blume og Inger Høedt-Rasmussen

Begrebet kriseret

Ved en fastlæggelse af hvilke retlige fænomener, der kan placeres under betegnelsen kriseret, må der tages udgangspunkt i en forståelse af, hvad der skal lægges i en krise. Udgangspunktet må her tages i en karakteristik af samfundet som domineret af den kapitalistiske produktionsmåde. Ved kriseret må der derfor alment forstås de retsdannelser, der har deres rod i krisen i de kapitalistiske produktionsforhold. Vi vil nedenfor nærmere forsøge at uddybe denne sammenhæng. Kriseretten opfattes som direkte eller indirekte afledt af den økonomiske krise. Denne forståelse indebærer for det første, at kriseretten ikke primært er af politisk-militær karakter, således som den bliver opfattet i f.eks. Finland¹. For det andet medfører denne begrebsfastlæggelse, at ikke kun traditionel nødretlig lovgivning omfattes af begrebet. Der er således tale om et andet kriseretsbegreb end det, der er foreneligt med en borgerlig retsopfattelse.

På denne baggrund kan det nærmere præciseres, hvornår der kan tales om kriseret. Som kriterium herfor kan der for det første tages det materielle indhold i den pågældende retlige regel. Dette kan være indgreb i de økonomiske forhold i samfundet eller en øget repression overfor personer og grupper, der er modstandere af den bestående samfundsorden. En indholdsfastlæggelse er i denne forbindelse meningsfuld, når dette sker ud fra det overordnede synspunkt, at der skal være tale om regelændringer, eller ændringer i praksis. Dette fører over til et kriterium, der efter vores mening må være de afgørende. Der må således lægges vægt på et funk-

1) Det er klart, at kriseretsbegrebet som samfundsmæssig størrelse er afhængig af de reale forhold i de enkelte lande. Vores forståelse er naturligt baseret på den danske situation, selvom vi må tilføje, at vi i almindelighed finder den finske opfattelse for snæver.

tionsaspekt. Ved dette menes, at retsdannelsens funktion – tilsigtet og/eller reel – må være rettet mod krisen, f.eks. havde til formål at dæmpe dennes virkninger eller at overvinde denne.

Ved denne begrebsfastlæggelse er der først og fremmest opnået, at ikke enhver retlig regel, der opstår i en krisesituation, kan opfattes som kriseret. Der kan f.eks. ofte være tale om forandringer, der udgør et element i en almindelig teknologisk udvikling, der i sig selv kan have repressive tendenser. Det er for os vigtigt at betone, at der må en nærmere indholdsmæssig og funktionel analyse til før man kan »udnævne« en retlig regulering som kriseretlig. Det kunne hertil anføres, at det vel er ligegyldigt, hvad man kalder det hvis analysen ellers er i orden. Det er naturligvis på en måde korrekt, men i den virksomhed, som jurister kan udøve til en forståelse af den samfundsmæssige krise og dennes virkninger, er det centralt at operere med et fast og præcist kriseretsbegreb. I modsat fald kan der f.eks. let opstå illusioner om retsforholdene i situationer, hvor der ikke er krise. Der vil ligeledes blive tabt et centralt aspekt ved den samfundsmæssige krise uden anvendelsen af et sådant begreb. Dette er baggrunden for, at vi har ofret så relativt meget plads blot på en begrebsafgrænsning.

Kriserettens fremtrædelsesformer

Som det allerede er fremgået er det vores opfattelse, at kriseretten ikke kan reduceres til at angå en bestemt retsform, men kan ytre sig i alle tænkelige retlige former. En begrænsning til lovgivning i formel forstand er herudfra ikke korrekt. På dette punkt finder vi anledning til kritik af det finske bidrag, trykt nedenfor. Det må ligeledes i denne forbindelse pointeres, at der ved lovgivning ikke kan lægges afgørende vægt på de betegnelser, som lovgiver selv anvender. Et sådant rent formelt kriterium er ganske utilstrækkeligt for en materialistisk retsanalyse.

Kriseretten kan således også manifestere sig i ændret juridisk eller administrativ praksis. Det er denne form for kriseret, der omhandles i artiklerne om fysiske blokader. Den retlige regulering af den fysiske blokade er et meget klart eksempel på kriseret. Anvendelsen af dette kampmiddel er et udtryk for de forstærkede klasse modsætninger, der er en følge af den økonomiske krise. Dette gælder både i produktions- og reproduktionssfæren. Den øgede repression, der giver sig udtryk i ændringer i politivedtægt og i politiets praksis, kan utvivlsomt betragtes som kriseretlig. Der foreligger i dette tilfælde nærmest en kausal forbindelse mellem retsdannelsen og den økonomiske krise. Ud fra den pædagogiske værdi,

der ligger heri, er det forståeligt, at det særlig er dette eksempel, der har tiltrukket sig opmærksomhed. Vi vil nedenfor skitsere nogle andre typer af kriseret, der for en del viser, at det ikke altid er så let gennemskueligt som ved de fysiske blokader.

Typer af kriseret

Der vil i det følgende blive skelnet mellem 3 forskellige aspekter af en kriseretlig regulering. Der vil blive talt om et funktions-, et form- og et indholdsaspekt. Denne opdeling har primært en fremstillingsmæssig funktion, idet den tilsigter at fremhæve de vigtigste karakteristika ved kriseretten. Disse kan være, at der via retten etableres en ændret statsfunktion samtidig med at den retlige regulering skifter indhold. Der kan også være tale om, at der udover disse virkninger bliver introduceret en ændret retlig form. Især ved de to førstnævnte aspekter må det bemærkes, at disse ofte vil forekomme samtidig i realiteten, medens formmæssige ændringer ikke altid gør sig gældende. De følgende 3 eksempler på mulig kriseretlig regulering er udvalgt med henblik på at illustrere de 3 aspekter; men det må pointeres, at selv om der nedenfor i det enkelte eksempel vil blive centreret omkring ét aspekt betyder dette ikke, at den pågældende regulering alene indeholder dette aspekt og ikke andre.

Det er et karakteristisk træk ved den moderne borgerlige stat, at den er interventionistisk. Ved udøvelse af denne funktion har der fundet sådanne retlige ændringer sted, der har bevirket, at de forskellige samfundsklasser er blevet mere eller mindre integreret i statsapparatet samtidig med, at der er sket en øget regulering af klassekonflikter. Integrationen har vist sig ved, at repræsentanter for f.eks. arbejderklassen i stadig større omfang inddrages i lovforberedende arbejde, idet det her bemærkes, at det ofte er på dette stadium i lovgivningsprocessen, at den reelle regeldannelse finder sted. Denne tendens viser sig yderligere ved indkomstpoltikken, der særlig indtil nu har været fremtrædende ved overenskomstfornyelser. Man kan spørge om dette er kriseret, eftersom disse træk også forekommer i 60-erne, hvor der forelå en økonomisk højkonjunktur. Efter vores opfattelse er den stærkt øgede integrationstendens et kriseretligt fænomen. Der kan især her peges på den sidste generelle overenskomstfornyeelse (1977). Her havde regeringen via en folketingsbeslutning på forhånd fastsat normer for hvilke lønforøgelser, der kunne finde sted. Mere specifikt var det dog, at regeringens medlemmer deltog i overenskomstforhandlingerne i disses afgørende fase, og dermed havde direkte indflydelse på det mæglingforslag, der siden blev ophøjet til lov. I begge de her omtalte

relationer anvendtes retssystemet til fremme af en omdannelse af statens karakter, idet udviklingen går henimod en form for korporativ stat. Rets-systemet bærer således her ændrede statslige funktioner. Vi finder det rimeligt at opfatte denne tendens i dens retlige udformning som udsprunget af de øgede klassemodsatninger, der er en følge af den kapitalistiske krise. Disse retlige ændringer illustrerer således det funktionsaspekt, der er en del af den kriseretlige regulering.

Et af de typiske træk ved retsudviklingen i 70-ernes Danmark er den stigende anvendelse af den såkaldte ramme- eller bemyndigelseslovgivning. Som eksempler herpå kan nævnes miljøloven, kommuneplanloven og den sociale bistandslov. Det karakteristiske ved denne type lovgivning er, at der i selve loven alene bliver fastsat en række generelle principper for retstilstanden, medens dennes nærmere udformning bliver overladt til administrationen. Det er således denne, der fastsætter de regler, der reelt regulerer de enkelte retsforhold. Denne nye retsform er særlig adækvat i en krisesituation. Den kan dog ikke i egentlig forstand betragtes som kriseretlig, men snarere som et generelt udtryk for statens ændrede funktion. Det er den statsinterventionistiske retsform.

Der bør dog ikke tillægges selve den retlige fremtrædelsesform for stor betydning, idet dette let kan få karakter af en ideologisering. Alligevel må man opfatte denne retsudvikling som en forringelse af de enkelte borgers traditionelle retssikkerhed.

Det står tilbage at angive hvilke faktorer, der mere præcist kan antages at bevirke, at denne retsform er særlig adækvat i en krise. I en sådan situation, hvor der til stadighed sker konjunkturelle forandringer i økonomien, er der behov for en stadigt skiftende retlig regulering. Der skal løbende fra statens side foretages indgreb i den kapitalistiske økonomi og i klasseforholdene med henblik på at sikre, at krisen ikke bliver ødelæggende for selve den kapitalistiske produktionsmåde. En retsform, der kan legitimere sådanne hurtige indgreb og som muliggør en stadig tilpasning af retsreguleringen efter de økonomiske og politiske konjunkturer, er derfor at foretrække. Dette hænger tillige sammen med, at staten netop i denne situation må varetage et betydeligt større antal funktioner, som kun vanskeligt kan administreres ved hjælp af de traditionelle retlige midler, som er blevet til under andre materielle forhold. Der kan her yderligere peges på, at denne retsform muliggør, at der kan foretages regulering/indgreb i forhold til mindre, afgrænsede samfundssektorer eller persongrupper. Man kan således betragte denne retsform som indeholdende en tendens til at reducere det abstrakte i retsformen i det vareproducerende samfund. Der åbnes i hvert fald en mulighed for, at der legitimt kan etableres mere konkrete retsdannelser, hvilket særligt ved regulering af klassekonflikter kan have stor betydning for statens tvangsmuligheder.

Yderligere kan rammelovgivning opfattes som en form, der er adækvat i forhold til udviklingen af en korporativ stat. Ved at placere en væsentlig del af retsdannelsen uden for folketinget er det muligt at inddrage interes-

seorganisationerne i denne. Det ses da også ofte, at sådanne medvirker ved udformningen af generelle bekendtgørelser eller cirkulærer med hjemmel i rammelove. Denne lovgivning er således i overensstemmelse med de ændrede statsfunktioner, som er blevet omtalt ovenfor. At funktionsaspektet her er væsentligt fremgår også af, at det nok efterhånden er en ret gængs opfattelse i materialistisk retsteori, at bemyndigelseslovgivningen kan betragtes som den statsinterventionistiske retsform. Vi vil ikke gå nærmere ind på dette punkt, men alene understrege, at det er ændrede statsfunktioner udsprunget af forandrede kapitalkonjunkturer, der er baggrunden for rammelovgivningens opståen.

En del af den kriseretlige regulering er knyttet til den såkaldte indre sikkerhed. Der er generelt tale om en regulering, der indebærer en forringelse af de borgerlige frihedsrettigheder, som netop under en kapitalkrise må forsvares af arbejderklassen. Indgreb af denne karakter er endnu ikke så udbredte som i en række andre lande, hvilket sikkert hænger sammen dels med andre nationale traditioner, dels med andre politiske forhold og kampformer. En tendens til en sådan regulering, der direkte (i modsætning til den mere indirekte måde, hvorpå der i anden retsregulering foretages indgreb) er rettet mod systemets afvigere, kan dog også spores her i landet. Det medtages her som et eksempel på det indholdsmæssige aspekt af kriseretten. Først kan her nævnes tendenser i administrativ praksis henimod en form for »berufsverbot« over for venstreorienterede. Det er ikke muligt at bedømme omfanget heraf, men det er næppe forkert at antage, at dette er mere og mere udbredt. Uddannelsesområdet er nok det mest fremtrædende område herfor. Udelukkelsen af venstreorienterede er ikke sat i noget fast system og er derfor vanskeligere at få hold på, idet der kun opstår få offentlige sager herom. Dette forhold gør netop tendensen i praksis endnu mere farlig, fordi den finder sted uden at den borgerlige stats legitimitet kommer i fare.

Et andet vigtigt eksempel er de forslag til ændringer i retsplejeloven, der medfører en forringelse af sigtedes rettigheder i en række politiske sager, som regeringen nu i snart lang tid har forsøgt at få gennemført. I sager, der af anklagemyndigheden defineres som angående statens sikkerhed, kan retten dels nægte at udpege bestemte forsvarere, dels udelukke sigtede fra retsmøder, dels pålægge den udpegede forsvarer tavshedspligt over for sigtede. Forslagets gennemførelse vil sikkert medføre en betydelig selv-censur blandt advokater, hvilket igen vil bringe de tiltalte i en endnu ringere situation. Dette lovforslag er det hidtil klareste eksempel her i landet på et indgreb i de demokratiske rettigheder. Dets blotte fremkomst viser, uanset om det ikke i øjeblikket er muligt at sige om det bliver gennemført, et væsentligt træk ved kriseretten.

Det kunne suppleres med en række andre eksempler: den stærke indholdsmæssige kontrol over radio/TV, indgrebene over for fysiske bloka-der, den såkaldte terroristkonvention, forsøgene på udelukkelse af bestemte bøger på biblioteker osv. Alt dette viser en stadigt stigende repres-

sion, der finder sted ved hjælp af retten. Tendensen illustrerer således, at netop i krisen får retten en stærkt øget betydning som ideologi til legitimering af statslige overgreb. Den stadige retliggørelse af de samfundsmæssige forhold er også et tegn herpå.

Jurister og kriseretten

Til sidst vil vi fremhæve nogle problemer i forbindelse med (de progressive) juristers rolle i forhold til kriseretten. Det er ofte således, at forsvaret imod kriseretten vil komme til at bestå i et forsvar for de eksisterende borgerlige rettigheder. Forsvaret for retten til frit at foretage en fysisk blokade kan opfattes som en ren defensiv kamp inden for det borgerlige demokratis rammer. Målet for en sådan blokade vil normalt være i overensstemmelse med systemets præmisser. Man kan derimod sige, at kampmidlet kan betragtes som potentielt overskridende i den forstand, at det ofte udvikles af de personer, der direkte er impliceret i kampen og i modstrid med deres organisationer. Som sådant indebærer det muligheden for skabelse af bevidsthed om de samfundsmæssige modsætninger og dermed om krisens reelle baggrund. Det er ved denne side af blokaden, at også juristernes virksomhed kan blive til mere end en kamp for det bestående. Også ved det judicielle efterspil kan jurister få en overskridende funktion ved at gennemføre processen som politisk. Hermed mener vi ved at udvide processen ud over den formelt-juridiske ramme ved at inddrage den politisk-økonomiske baggrund for den pågældende konflikt. På denne måde vil det være muligt at mindske den mystifikation, der omgiver retten i mange menneskers bevidsthed. Denne funktion udøves også ved, at jurister deltager, hvis dette er muligt, i aktionernes faktiske udførelse. Det er herved også muligt konkret at forene teori og praksis. Uanset disse omstændigheder er det dog klart, at juristernes rolle i blokadesituationen også for en stor del er af systembevarende karakter.

Den fysiske blokade er her taget som eksempel for at illustrere, at der måske i særlig grad for juristerne er en stadig modsætning mellem det bevarende og det (potentielt) overskridende i kampen om kriseretten. Det er utvivlsomt en vigtig opgave for socialistiske jurister i krisen at kæmpe for bevarelsen af de borgerlige grundrettigheder, der i denne samfundsmæssige situation er til fordel for arbejderklassen. Denne funktion i sig selv er ikke problematisk. Den bliver det først, når den kommer til at stå alene. Det er ikke nok blot at forsvare mod overgreb ved hjælp af juraen eller at vise forringelserne i forhold til det bestående. Det må samtidig hele tiden vises, at ej heller den »almindelige« borgerlige ret er tilstrækkelig. At

den også er legitimering af og normer for det kapitalistiske systems udbytning og undertrykkelse af mennesket, og at socialismen er nødvendig. Det er først og fremmest bevidstheden om dette, som det er den progressive jurists opgave at være med til at formidle som et led i kampen mod kapitalismen i krisen.